

KULTURDEPARTEMENTET

Kortversjon på bokmål: St.meld. 24 (2008–2009)

Nasjonal strategi for digital bevaring og formidling av kulturarv

KULTURDEPARTEMENTET

Kortversjon på bokmål: St.meld. nr. 24 (2008–2009)

Nasjonal strategi for digital bevaring og formidling av kulturarv

Innhold

1	Bakgrunn	5	3	Tiltak og strategier	9
			3.1	Langtidslagring.....	9
2	Mål	7	3.2	Digitalisering	10
2.1	Bevaringsperspektivet	7	3.3	Tilgjengeliggjøring.....	12
2.2	Formidlingsperspektivet	8	3.4	Nasjonale søketjenester.....	13
2.3	Hovedmål for meldingen	8	3.5	Formidling.....	14
			3.6	Organisering.....	14

Nasjonal strategi for digital bevaring og formidling av kulturarv

Kortversjon på bokmål:
St.meld. nr. 24 (2008–2009)

1 Bakgrunn

Samlingene i landets arkiv, bibliotek og museer utgjør en vesentlig ressurs for forskning, undervisning og kultur- og samfunnsutvikling. Kultur- og kunnskapskildene i arkiv, bibliotek og museer gir både forankring og muligheter til denne samfunnsutviklingen ved at de representerer vår historie, kultur og identitet som utgangspunkt for kontinuerlig fortolkning og forståelse. Det er derfor av vesentlig betydning for vår felles forming av det norske samfunnet at vi sikrer kildene og gir befolkningen demokratisk tilgang til dem.

Utviklingen av informasjons- og kommunikasjonsteknologien (IKT) muliggjør langt bredere og tverrfaglig tilgang til materialet for større deler av befolkningen enn hittil. Utviklingen av befolkningens adferd som brukere av IKT gjør materialet til en viktig ressurs i samfunnsutviklingen.

Visjonen for regjeringens IKT-politikk på kulturfeltet er å gjøre mest mulig av samlingene i våre arkiv, bibliotek og museer tilgjengelige for flest mulig ved fremtidsrettet bruk av IK-teknologiske løsninger. Samlingene skal være søkbare og tilgjengelige på tvers av hele abm-feltet, og innholdet skal formidles på en brukerorientert måte.

Meldingen beskriver en strategi for å bevare kulturarv og å realisere visjonen om best mulig tilgang til kulturarven for flest mulig. Det innebærer å iverksette eller støtte pågående tiltak for digital bevaring, tilgjengeliggjøring og formidling av sam-

lingene både i arkiv, bibliotek og museer. Tiltakene vil også omfatte koordinering og fellesløsninger over abm-feltet.

Åndsverk og andre kulturprodukter kan både skapes, lagres og distribueres i digital form. Bruk av IK-teknologien på kulturfeltet gir både fordeler og utfordringer, slik vi kjenner det for eksempel fra film- og musikkbransjen. Den kommersielle distribusjon av kulturprodukter ved bruk av IKT er imidlertid ikke tema i meldingen.

Satsingen på digitalisering er et ledd i regjeringens arbeid med å innfri Kulturløftet. Kulturløftet har blant annet som mål en opptrapping av bevilgningen til kulturformål slik at den utgjør 1 prosent av utgiftene i statsbudsjettet innen 2014.

I St.meld. nr. 17 (2006–2007) *Eit informasjons-samfunn for alle* (IKT-meldingen) setter regjeringen som et mål at alle skal kunne delta i informasjonssamfunnet. Tilgang til og bruk av IKT i et samfunn i rask forandring er et virkemiddel for å opprettholde og videreutvikle grunnleggende demokratiske prinsipper som deltakelse og inkludering.

Den samfunnsmessige betydningen av IKT i fellesskapets tjeneste er uttrykt i St.meld. nr. 17 (2006–2007) *Eit informasjonssamfunn for alle* (IKT-meldingen), s. 48, gjennom begrepet *digital allmenning*.

I Noreg og i norsk kultur har vi lange tradisjonar i bruk av allmenningar. ... Regjeringa ser på etablering og utvikling av ein digital allmenning som ei utfordring, eit høve til vidareutvikling av eit særtrekk ved vår kultur, og eit bidrag til å føre eit norsk samfunnssyn og fellesskapsforståing inn i ein digital tidsalder. Den digitale allmenningen bør vere så stor som mogleg og innehalde informasjon og materiale av høg kvalitet. På allmenningen står brukaranes behov i fokus. Det bør vere høve til digital gjenbruk til ikkje-kommersielle føremål, og bruken bør vere gratis for den einskilde brukar. Det er naturlegvis ein føresetnad at innhaldet på allmenningen ikkje er gjort tilgjengeleg utan samtykke frå rettshavaren.

Bruk av digital teknologi som et målrettet instrument for å gjøre kulturarvmateriale lettere og bedre tilgjengelig for landets innbyggere, vil kunne gi ytterligere substans til målet om at alle innbyggere skal kunne ha lett tilgang til relevant og nødvendig informasjon i ulike sammenhenger. Kulturarvmateriale kan bidra til å forstå mange sider ved samfunnsutviklingen. Det kan gi kontekstuell dybde til vår selvforståelse, det kan gi kunnskap om og innsikt i forskjeller og likheter, makt og avmakt, sentrum og periferi, enten de er relatert til geografiske, sosiale, religiøse eller etniske dimensjoner.

Det er et gjennomgående trekk ved en rekke store nasjonale digitaliseringsinitiativ at det tas utgangspunkt i kulturarvmateriale. Det er flere grunner til at mange land har sett det som naturlig at kulturarvmateriale utgjør en viktig del av innholdet i den digitale allmenningen. Hovedgrunnene kan sammenfattes med følgende stikkord:

Historisk kildemateriale

En åpenbar grunn er at det handler om viktig historisk kildemateriale som på ulike måter dokumenterer hvordan samfunnet har utviklet seg opp gjennom tidene. Ofte brukes formuleringer som legger vekt på at kulturarvmateriale er kilder for nasjonal og kulturell identitet når det forklares hvorfor dette materialet er viktig i digitaliseringssammenheng. Stortingsmelding nr. 22 (1999–2000), den såkalte abm-meldingen, understreker kildematerialbetydningen i sin tittel: «Kjelder til kunnskap og oppleving»

Høy faglig kvalitet og tillit i samfunnet

Kildematerialperspektivet inneholder noen viktige kvalitative krav til det materialet som institusjo-

nene i kulturarvfeltet forvalter. Kvalitetskravet i abm-institusjonene er helt og fullt knyttet opp til *autentisitet*, *integritet* og *kontekst* for det materialet som institusjonene forvalter. Publikum må kunne ha tillit til at materialet de får tilgang til, ikke er noe annet enn det som det gir seg ut for å være, at det ikke er endret på, forfalsket, teknologisk manipulert eller på annen måte fremstår som upålitelig. Kvalitet er også avhengig av at saksforhold som blir presentert i aktiv formidling, er basert på kunnskapsbasert analyse og omtanke for en balansert fremstilling. Den utbredte oppfatningen at samlinger i og informasjon fra kulturarvinstitusjonene kjennetegnes av høy faglig kvalitet, avspeiles i at brukerne har stor tillit til disse institusjonene.

Omfattende samlinger

Et kjennetegn ved kulturarvinstitusjonene er at de har ansvaret for store og voluminøse samlinger. De store informasjonsmengdene skaper utfordringer når det gjelder å holde oversikt, forvalte og tilgjengeliggjøre materialet for brukerne. Digitalisering kan representere en god måte å forvalte og tilgjengeliggjøre informasjonsmengdene som finnes i kulturarvinstitusjoner. Etter hvert som kulturarvmateriale kan gjøres tilgjengelig på digitale plattformer, øker det samfunnets og enkeltindividers muligheter til å få tilgang til relevant og kvalitativt godt materiale innenfor de opphavsrettslige og andre begrensninger som til enhver tid vil gjelde for bruk av kildemateriale i kulturarvinstitusjoner. Ved å legge til rette for bruk av sosiale nettverksteknologier og «wiki»-initiativer vil materialet også kunne berikes og få ny betydning i takt med samfunnsutviklingen.

Historisk kildemateriale, høy faglig kvalitet, høy tillit i samfunnet og omfattende samlinger er aspekter som til sammen forklarer hvorfor det er samfunnsmessig viktig å bruke kulturarvmateriale som et substansielt innholdselement i den digitale kunnskapsallmenningen. Riktig utførte digitaliseringsprosjekt med kulturarvmateriale kan skape bedre tilgang for flere til mer relevant informasjon med høy faglig kvalitet. Digitalisering av kulturarv bidrar til et mer rettferdig og demokratisk informasjons- og kunnskapssamfunn.

Regjeringen ser tilgang til kulturarvmaterialet som et sentralt skritt mot realisering av den digitale allmenningen. Det kulturpolitiske hovedmålet er gjennom målrettet statlig innsats å skape rammevilkår som fremmer enkel og god digital tilgang til kulturarvmateriale i alt sitt mangfold.

2 Mål

Digital IKT gir nye muligheter til å skape, bevare og formidle informasjon, kunnskap og kunstneriske ytringer. Det kulturpolitiske formålet med stortingsmeldingen er at så mange som mulig skal få digital tilgang til kunnskap og opplevelser representert i kulturarven. Strategien for digitalisering av kulturarv vil være forankret i to hovedperspektiv: *bevaringsperspektivet* og *formidlingsperspektivet*. Meldingen omhandler de strategiske grep som må til for at ressursene som finnes i museer, arkiv og bibliotek skal kunne bevares og formidles digitalt. Meldingen fordeler ansvaret mellom institusjonene med mandat å ta vare på kulturarv. Særlig understrekes behovet for forskning og undervisning og at enkeltmennesket trenger kunnskap for å ha innflytelse på egen tilværelse og samfunnsutviklingen (jf. Soria Moria-erklæringen).

2.1 Bevaringsperspektivet

Det er en grunnleggende forutsetning for enhver kulturarvinstitusjon at samlingene og materialet som institusjonene har ansvar for, skal bevares og sikres på best mulig måte slik at mange fremtidige generasjoner kan ha nytte og glede av materialet. Dette er en av grunnene til at det legges stor vekt på å etablere best mulig oppbevarings- og lagringsforhold for materialet. Nasjonalbiblioteket har sikringsmagasiner i fjell, det samme har Arkivverket. Museene bruker store ressurser på å skape tilfredsstillende klimatiske forhold for gjenstandssamlingene sine, både i utstillingsarealer og i magasinlokaler. Det legges stor vekt på å sikre bygninger og lokaler. Bevaringsperspektivet representerer med andre ord en grunnleggende forutsetning for alt kulturarvarbeid.

Digitalisering av samlingene styrker bevaringen, samtidig som digitalisering også skaper nye bevaringsbehov og utfordringer. Digitalisering styrker bevaringsarbeidet i den forstand at digital representasjon av bøker, foto, arkivalier osv., sparer originalmaterialet for den slitasje og nedbryting som hyppig og vedvarende bruk medfører. Arkivverkets digitalisering av kirkebokmateriale betyr at den store bruksinteressen for kirkebøker nå kan dekkes med digital representasjon, mens

originalmaterialet kan forvares trygt i et sikringsmagasin.

Digitalt materiale skaper imidlertid nye bevaringsbehov som det kreves klare strategier og planer for å kunne håndtere. Det representerer en ny type kildemateriale som gir nye tekniske og organisatoriske utfordringer, spesielt knyttet til *langtidslagring* av det digitale materialet. De raske endringene av teknologiske plattformer skaper utfordringer med hensyn til å kunne bevare og bruke også det materialet som ble skapt med gamle og utdaterte teknologiske løsninger.

Det er to hovedtyper av digitalt materiale som det vil være aktuelt å langtidslagre. Den ene hovedtypen er *digitalisert materiale*, dvs. digitaliserte representasjoner av fysiske originaler. Bruk av digitalisert materiale gir på den ene side helt andre distribusjons- og formidlingsmuligheter, og på den annen sparer det originalmaterialet for ødeleggende bruk. I en viss forstand er det digitaliserte materialet enklest å forvalte, fordi originalmaterialet kan digitaliseres på nytt, dersom noe skulle gå galt med den digitale representasjonen. Men stadig å digitalisere slikt materiale på nytt ved skifte av teknologiske plattformer er dårlig ressursbruk. I praksis bør derfor målet være at digitalisert materiale skal behandles i et langtidsperspektiv på samme måten som materiale som bare har eksistert i digital form. Det er det *digitalt skapte* materialet som representerer den største utfordringen. Dersom det går tapt, er det borte for alltid. Her er det avgjørende viktig å velge riktige strategier og løsninger.

Utfordringene knyttet til digital langtidslagring er både likeartete og ulike for våre to hovedaktører innenfor dokumentarvfeltet, Arkivverket og Nasjonalbiblioteket. Kravene til maskinstabilitet er de samme, men det er ulike utfordringer knyttet til lagring og tilgjengeliggjøring av for eksempel lyd-filer og tekstfiler. Mangfoldet i de fysiske samlingene gir på sin side en rekke ulike tilleggsutfordringer. Sikring av digitale objekter skjer imidlertid ideelt ved lagring av gjensidige kopier på geografisk adskilte steder. Departementet legger til grunn at de to institusjonene samarbeider om å etablere en løsning for langtidslagring av digital kulturarv. Det forutsettes at institusjonene utnytter

sine respektive material- og mediekompetanser slik at dobbeltarbeid unngås.

2.2 Formidlingsperspektivet

Digital teknologi åpner vidtrekkende muligheter for hvordan brukerne kan få tilgang til den store informasjonsmengden som ligger i abm-institusjonene. Det innebærer en stor forenkling at man som bruker kan oppsøke digital representasjon av arkivmateriale, foto, publikasjoner osv. på Internett, uten å måtte oppsøke den konkrete institusjonen som har originalmaterialet.

I meldingen sondres det mellom *tilgang* og *formidling*. Publikums tilgang til digitale dokumenter kan være allmenn eller begrenset, og da i første rekke av juridiske grunner som vern av opphavsrett, personvern med mer. Samlingene på abm-feltet dokumenterer samfunnsmessige og kulturelle forhold og må settes inn i en sammenheng for å gi mening. Ofte må det også gjøres tilrettelegginger for at informasjonsverdien skal bli best mulig – materialet må formidles. For det store flertallet som ikke er eksperter, vil verdien av samlingene avhenge av hvordan de gjøres forståelige for oss og morgendagens mennesker, altså av art og grad av formidling. Den fremvoksende delings- og medvirkningskulturen i våre nettmedier vil også bidra til å øke og utbre forståelsen og bruken av det mangfoldige kultur- og kunnskapsmaterialet som forvaltes av institusjonene på abm-feltet.

I formidlings- og brukerperspektivet er det et hovedmål å legge til rette for at kulturarvinstitusjonene innenfor lover og regelverk kan stille til disposisjon i digital form så mye som mulig av det kildematerialet som institusjonene forvalter. Det er i den sammenheng på sin plass å vise til Grunnloven § 100 sjette ledd, der det heter at «Det påligger Statens Myndigheter at legge forholdene til Rette for en aaben og oplyst offentlig Samtale». Grunnloven gir her staten et overordnet ansvar for oppbyggingen av et offentlig rom med kanaler og institusjoner for åpen og opplyst offentlig samtale, dvs. for praktisering av ytringsfriheten. Således er det et hovedmål ved digitaliseringssatsingen å gjøre kultur- og kunnskapskildene lettere tilgjengelig for brukerne. Digital IKT bidrar til å oppheve skillet mellom sektorer og institusjoner, noe som vil styrke brukernes tilgang til kildene. Slik sett vil digital tilgjengeliggjøring innebære en demokratisering av kultur- og kunnskapsarven. Det finnes en rekke brukergrupper som har behov for bedre tilgang til abm-sektorens materiale gjennom digitalisering. Det kan for eksempel være allmennbruke-

ren, forskere, studenter, skoleelever, slektsgranskere, lokalhistorikere, aktører i næringslivet, frivillige organisasjoner, forsknings- og utdanningsinstitusjoner, offentlig forvaltning, forlag og media eller abm-institusjonene selv. I tillegg vil digital tilgjengeliggjøring åpne materialet for mange potensielle nye brukere. Det er også potensial for utvikling av nye, verdikende tjenester basert på bedre tilgang til offentlig kulturinnhold, gitt at informasjonen er tilgjengelig og mulig å viderebruke.

Ulike brukerbehov må møtes med fleksibel formidling av de digitale kildene. Millioner av digitale kilder på nett vil være verdiløse for mange om de ikke tilrettelegges for bruk og formidles. Regjeringen anerkjenner at formidling i form av utvalg og sammensetning på tvers av sektorgrensene og en sammenbindende historiefortelling ved bruk av nyskapende, pedagogiske IK-teknikker, er ressurskrevende.

Brukerperspektivet må også ta hensyn til endringene i publikums IKT-adferd, der sosiale nettverkstjenester i den senere tid endrer måten publikum bruker nettet på. Den utstrakte delingskulturen som preger nye bruksmåter, forutsetter imidlertid at opphavsretten ivaretas.

Arkiv, bibliotek og museer forvalter samlinger av materiale befolkningen nettopp søker for å forstå seg selv og et samfunn i endring. Abm-institusjonene er derfor reelt og symbolsk viktige møteplasser for åpen og opplyst samtale til beste for demokrati- og samfunnsutviklingen. I en tid med erkjennelse av verdiene og utfordringene knyttet til kulturelt mangfold, er det viktig å utvikle disse kulturelle kjerneinstitusjonene som inkluderende møteplasser for alle. En målrettet politikk for digitalisering av materialet i kulturarvinstitusjonene kan styrke institusjonenes samfunnsrolle og betydning.

2.3 Hovedmål for meldingen

På bakgrunn av meldingens hovedperspektiver foreslår departementet følgende mål for digitaliseringsstrategien:

- å ta vare på kulturarv for kommende generasjoner
- å fremme demokrati og identitet ved å gi flest mulig tilgang til et bredt spekter av kilder til kunst, kultur og kunnskap
- å fremme opplevelse, læring og kunnskap ved å legge til rette for aktiv formidling av informasjon tilpasset ulike målgrupper

3 Tiltak og strategier

EUs digitaliseringsprosjekt Europeana illustrerer på mange måter et grunnleggende ønske om å skape en felles inngang til digitalt innhold og digitale tjenester fra abm-institusjoner uavhengig av institusjonelle og geografiske grenser. Norge deltar også i dette arbeidet. Brukerne skal stå i sentrum. Landegrenser, sektorgrenser og institusjonsgrenser blir tonet ned.

Mange land bygger opp lignende tjenester i et nasjonalt perspektiv. Disse tjenestene skal samarbeide med Europeana når det gjelder innhold, standarder og retning på utviklingen. Rundt Europeana blir det også bygget opp et nettverk med fagfolk som gjennom forskning og utvikling skal stake ut kursen videre. Det er også etablert prosjekt som skal styrke hver sektor med tanke på mer innhold til Europeana.

I noen år har norske abm-institusjoner arbeidet med å tilrettelegge samlingene sine til bruk i det digitale landskapet. Best kjent og foreløpig mest omfattende er Nasjonalbibliotekets storstilte satsing på å digitalisere de omfattende samlingene som institusjonen forvalter i medhold av pliktavleveringsloven. Stor bruk opplever også Arkivverket med sitt Digitalarkiv, der blant annet utvalgte kirkebøker, emigrantprotokoller, skannet tinglysingsmateriale og utvalgte folketellinger er gjort tilgjengelig i ulike formater. Med mulig unntak av universitetsmuseene har museumssektoren kommet kort i digitaliseringssammenheng. Hovedvekten ligger på enkle katalogopplysninger, i en viss grad koplet til fotorepresentasjon av gjenstandsmaterialet. Universitetsmuseene har i over ti år samordnet arbeidet med digitalisering av sine samlinger.

Departementet mener at det må være et overordnet mål å etablere en samlet tilgang til innhold og tjenester i norske bibliotek, arkiv og museum. Dette skal skje ved å:

- utvikle systemer for sikker digital bevaring i et langtidsperspektiv
- tilby nasjonale søketjenester både på tvers av arkiv, bibliotek og museum (fellessøk) og innenfor de enkelte materialtypene
- formidle innhold tilpasset de forskjellige brukergruppers forutsetninger og behov
- legge særlig vekt på utvikling av gode digitale tilbud for bruk i utdanningssektoren

For å få dette til er det en forutsetning at den digitale satsingen organiseres på en profesjonell måte i den enkelte institusjonen og på nasjonalt nivå. Det må tilstrebes felles standarder for digitalisering på tvers av abm-institusjonene, og det må utvikles infrastruktur, kompetanse og opplegg for masseproduksjon av digitalt innhold i alle tre sektorer. Det må videre utvikles søke- og distribusjonstjenester som hele tiden benytter det beste av tilgjengelig teknologi. Det må settes krav til kompetanse i og metoder for digital formidling, og digitale tjenester må utvikles i dialog med brukerne.

Den digitale allmenningen krever også at det arbeides for å gi tilgang til digitalt materiale innenfor det til enhver tid gjeldende juridiske og økonomiske handlingsrommet. Mulige virkemidler vil være vederlagsordninger og nasjonale lisenser i ulike varianter.

Departementet legger stor vekt på at det må etableres samarbeid som sikrer at alle viktige aktører drar i samme retning i digitaliseringsarbeidet. Samarbeid og samhandling skal være regelen, ikke unntaket. Den beste måten å sikre god kvalitet på, er å la aktørene ta ansvar for sine respektive fagfelt, men det må skje på en slik måte at det tjener helheten. Det er viktig med klar arbeidsdeling mellom aktørene med hensyn til operative funksjoner og samordnende oppgaver.

3.1 Langtidslagring

Når det gjelder langtidslagring av digitalt kulturarvmateriale, er det behov for å etablere felles digitale magasin for langtidsbevaring på nasjonalt nivå. Kompetansen opparbeidet i Arkivverket og Nasjonalbiblioteket tilsier at disse institusjonene blir gjort ansvarlige for nasjonale fellesløsninger for hele abm-sektoren. Magasin for digital langtidslagring er så kompetanse- og ressurskrevende installasjoner at det også tilsier at det operative ansvaret bør konsentreres til Nasjonalbiblioteket og Arkivverket. Et system for langtidslagring av den digitale kulturarven skal også omfatte museumssektoren. Departementet legger derfor til grunn at de to institusjonene skal samarbeide om å etablere en løsning for langtidslagring av digital kulturarv. Det

forutsettes at institusjonene utnytter sine respektive material- og mediekompetanser slik at dobbeltarbeid unngås.

Kostnadene knyttet til digital bevaring er omfattende. Den teknologiske utviklingen har vist en varig trend med synkende kostnader på digitalt lager. Kostnadene er likevel betydelige når omfanget av det digitale innholdet blir stort. Det er en utfordring at teknologien i dag har svært kort levetid. I praksis må digital lagringsteknologi skiftes ut hvert tredje til femte år, og det kommer i tillegg til den årlige tilveksten av digitalt innhold. En nasjonal fellesløsning vil kreve ekstra utstyrsanskaffelser for å øke magasinkapasiteten både i Riksarkivet og Nasjonalbiblioteket.

Nasjonale fellesløsninger vil være standardgivende for lokale og kommersielle aktører. De nasjonale aktørene må i fellesskap og i tett dialog med sektorene definere behov og utvikle standarder og tjenestetilbud/fellesmagasin innenfor digital langtidslagring. Løsningene må ses i sammenheng med materiale og behov i universitets- og høyskolesektoren, og bør også kunne tilbys tilstøtende miljøer og andre private samlingsforvaltere. På museumsfeltet må det utarbeides en samlet plan for langtidslagring. I dette arbeidet vil ABM-utvikling spille en sentral rolle i samarbeid med museene. Den fysiske lagring av de digitale museumsressursene forutsettes ivaretatt av Nasjonalbiblioteket og Arkivverket.

Nasjonalbiblioteket har høsten 2008 inngått en rammeavtale med Den norske forleggerforening om digital avlevering, som tre forlag i ettertid har sluttet seg til. Videre har blant annet Aftenposten og Nasjonalbiblioteket et pilotsamarbeid om digitalisering av historiske utgivelser, digital avlevering og bevaring, samt tilgjengeliggjøring og formidling av dette materialet. Departementet ser positivt på slike samarbeidsavtaler.

Behov for magasiner

For å ta vare på gjenstander, dokumenter, bøker og andre medier som skal vernes, må en også ha nødvendig kapasitet i magasiner med utstyr for styring av relativ fuktighet, temperatur og lysforhold. De må også være sikret mot tyveri, brann og vannskader. Den offentlige arkivplikten og avleveringsrutinene har ført til behov for stadig økt kapasitet for magasinering av arkivmateriale. Arkivverkets magasinbehov dekkes gjennom planlagte nybygg og utvidelser av eksisterende anlegg. Med overgang til offentlig arkivmateriale i digital form vil behovet for økt magasinkapasitet avta. Fremtidig arealbehov for magasinering av arkiv i digitale

medier vil kunne dekkes ved statsarkivene som bygges ut nå, uten ytterligere bygging av nye magasiner senere. Det stadig økende budsjettbehovet til dekning av husleie i Arkivverket vil avta tilsvarende.

Dokumenter i ulike medier (papir, fotografi, lydfestinger, film, videogram og elektroniske medier) som er allment tilgjengelige skal avleveres til Nasjonalbiblioteket. For å bevare disse dokumentene og gjøre dem tilgjengelige som kildemateriale for forskning og dokumentasjon, må Nasjonalbiblioteket ha tilstrekkelig magasinkapasitet til oppbevaring av dokumenter i fysiske medier og nødvendige arealer til konvertering av dokumenter til digitale medier. Nasjonalbiblioteket har derfor igangsatt planleggingen av utvidelse av sikringsmagasinet, og prosjektert bygningsmessige endringer for å kunne utvide digitaliseringskapasiteten.

Tiltak:

- *Samarbeid om langtidslagring:* Departementet legger til grunn at Nasjonalbiblioteket og Arkivverket skal samarbeide om etablering av en løsning for langtidslagring av digital kulturarv.
- *Plan for langtidslagring i museumssektoren:* Et system for langtidslagring av digital kulturarv skal også omfatte museumssektoren. Det utarbeides en plan for dette arbeidet.
- *Samarbeid med private aktører:* Nasjonalbiblioteket forutsettes å arbeide videre med avtaler om lagring av digitale ressurser fra forlag, aviser med mer.

3.2 Digitalisering

Med utgangspunkt St.meld. nr. 17 (2006–2007) *Eit informasjonssamfunn for alle* bør prinsippene for utvalg og prioritering bygge på en overordnet målsetning om best mulig tilgjengelighet til mest mulig for flest mulig. Samtidig innser departementet at samlingene i norske abm-institusjoner er av et slikt omfang og karakter at det ikke vil være mulig eller hensiktsmessig å digitalisere alt.

Mengdeutfordringen, dvs. utfordringer knyttet til omfanget og mangfoldet i samlingene i arkiv, bibliotek og museer, er betydelig. Nasjonalbibliotekets digitaliseringsstrategi omfatter hele samlingen, men rekkefølgen vil bestemmes av en avveining mellom effektivitet, etterspørsel og faglige vurderinger. Arkivverkets strategi innebærer å velge ut og prioritere hva som skal digitaliseres, basert på et faglig skjønn av hvilke deler av materi-

alet som det er viktigst å få digitalisert først, hvilke deler som kan vente og hva som det er lite aktuelt eller uaktuelt å digitalisere. Departementet støtter de ulike faglige tilnærmingene og strategiene som Nasjonalbiblioteket og Arkivverket har valgt.

Begge strategiene vil ta mange år å gjennomføre. Nasjonalbiblioteket regner med at det vil ta rundt 20 år å digitalisere alt i samlingene. Arkivverket mener at det vil ta like lang tid å digitalisere 10 prosent av sine samlinger. Etter hvert som materiale blir avlevert digitalt, vil behovet for å digitalisere fysisk materiale avta. Også teknologiske fremskritt og bedre utstyr kan føre til at digitaliseringen kan gjennomføres på kortere tid. Museene har kommet for kort i arbeidet med digitalisering av sine samlinger til at det er mulig å beregne hvor lang tid arbeidet vil ta. ABM-utvikling har en viktig oppgave med å samordne museenes innsats på dette området. Det må legges til rette for en målrettet satsning på digitalisering også i museene, herunder selvsagt også museer som dokumenterer minoritetskulturer. Det er også viktig at det arbeides med digitalisering av privatarkiver.

Når ikke alt kan digitaliseres, vil det være viktig at det etableres gjennomtenkte kriterier for de prioriteringene som må gjøres. Materialets innhold bør være ett av flere kriterier for hva som skal digitaliseres. Som ledd i demokratiseringen av kulturarven er det viktig at utvalgskriteriene gjøres kjent.

Et viktig område som bør prioriteres, er å sørge for gode digitale kataloger for alt materiale, slik at brukerne får oversikt over det som finnes i fysisk form. Det bør også utvikles gode oversikter over utviklingen av digitalt innhold i norske abm-institusjoner, og det bør også opplyses om hvilke samlinger som planlegges digitalisert. Brukerne bør dessuten også ha et tilbud om å få digitalisert materiale på forespørsel.

Noe materiale er så spesielt og så ressurskrevende at det må vurderes spesielle strategier på tvers av sektorene og institusjonene. Bevaring av fotografiarven er et område som det er særlig viktig å behandle i et tverrsektorielt perspektiv.

Digitalisering av film er kompetanse- og ressurskrevende, noe som taler for en sterk grad av spesialisering. Film og video bør prioriteres i digitaliseringssammenheng, dels av bevaringshensyn, og dels fordi det etter hvert kan bli en utfordring å fremskaffe avspillingsutstyr. Mangelen på digitale kataloger på filmområdet taler for større innsats og effektivitet i katalogiseringsarbeidet.

I forbindelse med omleggingen av den nasjonale filmpolitikken ble den nasjonale filmarkiv-

funksjonen lagt til Nasjonalbiblioteket. Institusjonens rolle og ressurser på området er styrket. Siktet målet er at den norske filmarven blir bevart og formidlet på en faglig god måte i de medier som det er hensiktsmessig å benytte. Departementet understreker at Nasjonalbiblioteket vil ha ansvar for å legge til rette for formidling, og at materialet i størst mulig grad stilles til disposisjon for brukerne.

Film og video som inngår som del av et arkiv etter arkivlovens definisjon, må betraktes som en integrert del av arkivet. Et eksemplar av dette audiovisuelle materialet vil derfor måtte være å finne i vedkommende arkivdepot. I den grad det av konserveringsmessige hensyn er nødvendig å konvertere slike dokumenter til andre format eller informasjonsbærere, forutsettes det at Arkivverket samarbeider med Nasjonalbiblioteket. Det antas at en økende del av arkivmaterialet som skapes digitalt i årene fremover vil være i form av levende bilder.

Departementet legger til grunn at digitalisering av NRKs radio- og fjernsynsprogrammer er en del av NRKs allmennkringkastingsoppdrag, slik det er beskrevet i St.meld. nr. 30 (2006–2007) Kringkasting i en digital fremtid. NRK anslår at det vil ta 15–20 år å digitalisere arkivet. Lisensavgiften har over flere år økt med den begrunnelse av deler av midlene skal benyttes til digitaliseringsarbeidet.

Tiltak:

- *Prioritering av digitalisering:* Strategier og faglige prioriteringer for digitalisering skal utarbeides av de respektive institusjonene og aktørene, og det må legges til rette for en økt digitalisering i neste tiårsperiode.
- *Samarbeid om digitalisering:* Det forutsettes i nødvendig utstrekning samarbeid om digitaliseringsarbeidet i de ulike sektorene.
- *Digitalisering av fotografi:* Det legges særskilt til rette for tverrsektorielt samarbeid om digitalisering og formidling av fotografi.
- *Digitalisering av film:* Digitalisering av film er svært kompetanse- og ressurskrevende. Ansvar for dette arbeidet er nå samlet i Nasjonalbiblioteket etter omleggingen av den nasjonale filmpolitikken. Innsatsen er styrket.
- *Kringkastingsarkivet:* Digitalisering av NRKs kringkastingsarkiv gis prioritet.
- *Avtale om databaser:* Nasjonalbibliotekets samarbeidsavtale med forlag og aviser om bevaring av digitale databaser bør utvikles videre.
- *Privatarkiv:* Det må også arbeides med digitalisering av privatarkiv.

3.3 Tilgjengeliggjøring

Forholdet mellom samfunnets ønske om tilgang til vernet materiale og opphavsmennenes rettigheter er et kjernesporsmål når det gjelder digital tilgjengeliggjøring. Tilgjengeliggjøring av opphavsrettslig beskyttet materiale krever løsninger som sikrer opphavsmennene vederlag for bruk av materialet. Det er et viktig siktemål å kunne gi brukerne tilgang til mest mulig, men innenfor tilgjengelige økonomiske og juridiske rammer. Digital tilgjengeliggjøring vil derfor også være avhengig av prioriteringer i henhold til ambisjonsnivået og tilgjengelige økonomiske ressurser. Nasjonale lisenser i universitets- og høyskolesektoren og i biblioteksektoren (eventuelt også generelle, nasjonale lisenser) kan være aktuelle virkemidler som departementet vil arbeide videre med i nært samarbeid med berørte departement.

Pliktavleveringslovens bruksbegrensning i § 1 legger føringer for tilgjengeliggjøring av mye av det digitaliserte materialet i Nasjonalbibliotekets samlinger. Det er kulturpolitisk viktig at all bruk av det pliktavleverte materialet skjer i overensstemmelse med opphavsretten. Etter hvert som det meste av materialet ved Nasjonalbiblioteket er digitalt avlevert og digitaliseringsprosessen skrider frem, vil det være naturlig at man ser nærmere på hvilke muligheter dette gir for tilgjengeliggjøring og formidling. Det kan være grunn til å vurdere om det bør fastsettes en avtalelisenshjemmel som gir adgang til bruk ut over det som er hjemlet i dag. Dette vil departementet utrede nærmere i den forestående revisjonen av regelverket for pliktavlevering.

I samsvar med Personvernkommisjonens anbefaling vil det være nødvendig at Nasjonalbiblioteket utreder konsekvensene for personvernet i forbindelse med nedlasting av det norske internettomnet, og vurderer de tiltakene Personvernkommisjonen foreslår. For å lage velfungerende systemer for autentisering og differensiering av brukere vil det være nødvendig å bygge videre på de etablerte offentlige autorisasjons- og autentiseringsordningene (Public Key Infrastructure) som blir utviklet gjennom MinSide. Men det må også åpnes for at autentisering kan gjøres av andre identitetstilbydere. Utdanningssektoren vil fremdeles bruke identifikasjonssystemet Feide.

Norsk Kulturråd skal i 2009 sette i gang en prøveordning med innkjøp av et utvalg e-bøker under hver av innkjøpsordningene.

Nordområdepiloten og Bokhylla.no

Erfaringene Nasjonalbiblioteket gjorde med allmenn tilgang til rundt 1 400 bøker og tidsskriftartikler knyttet til Nordområdene (Nordområdepiloten), viste at det digitalt tilgjengelige materialet ble brukt mer enn tilsvarende materiale som ikke er tilgjengelig digitalt. I forbindelse med dette prosjektet har departementet nedsatt en arbeidsgruppe som har som mandat å vurdere kriterier for kompensasjon av bruk av vernet digitalt materiale fra Nasjonalbiblioteket på nettet, med sikte på utvidet samarbeid mellom avtalepartene. Prosjektet har fått navnet Bokhylla.no. Planen er å digitalisere og gjøre tilgjengelig litteratur utgitt i Norge de siste tiårene av de tre siste hundreårene (1790-årene, 1890-årene og 1990-årene). Mye av dette materialet, særlig fra den siste og til en viss grad også nest siste tiårsbolken, er vernet etter åndsverkloven. Det må derfor forhandles frem en avtale for bruken av dette materialet.

Bokhylla.no skal etter planen omfatte ca. 50 000 bøker, hvorav de fleste vil ha opphavsrettslig vern. Det tas sikte på at det digitaliserte materialet som er vernet skal kunne leses på skjerm via Internett, men det vil ikke bli lagt til rette for nedlasting og utskrift av det vernede materialet. Materialet vil kun være tilgjengelig for norske IP-adresser. Materiale som er falt i det fri vil derimot være nedlastbart og således mulig å skrive ut uten hensyn til lokalisering av IP-adresse. Tjenesten vil være gratis for brukerne. Det vil ikke legges til rette for kommersiell utnyttelse av presentasjonen på nettsidene, for eksempel med lenke til utsalgssted. For prosjektets formål og gjennomføringsperiode skal det etableres en vederlagsordning med en avtalelisens i samsvar med åndsverklovens § 16a. Vederlaget skal beregnes ut fra antall sider vernet materiale som blir digitalt tilgjengeliggjort for den aktuelle prosjektperioden.

Prosjektet vil kunne gi viktig og verdifull erfaring med denne type problemstillinger og vil, avhengig av utviklingen, kunne danne modell for ordninger med avtalelisenser. Departementet vil støtte dette prosjektet og følge det nøye. Prosjektet skal evalueres etter endt prosjektperiode (2009–2011).

Tiltak:

- *Bokhylla.no*: Nasjonalbiblioteket vil gjennomføre prøveprosjektet Bokhylla.no. Prosjektet kan danne modell for ordninger med avtalelisenser også for annen type opphavsrettslig vernet materiale.

- *Avtalelisens*: Departementet vil vurdere mulighetene for en avtalelisenshjemmel som gir adgang til bruk ut over det som er hjemlet i dag.
- *Nasjonale lisenser*: Arbeidet med nasjonale lisenser vil bli videreført i samarbeid med berørte instanser. Dette kan gjelde nasjonale lisenser for universitets- og høyskolesektoren, for biblioteksektoren eller for alle via egen data-maskin.
- *Personvernkonsekvenser*: Nasjonalbiblioteket må utrede personvernkonsekvenser ved innsamling og tilgjengeliggjøring av elektronisk materiale og vurdere mulige tiltak.
- *Autorisasjonsordninger*: Det skal legges til rette for gode autorisasjons- og differensieringsordninger, blant annet ved å bygge videre på de ordningene som utvikles gjennom Min Side.

3.4 Nasjonale søketjenester

Både i Norge og i andre land foregår det en utstrakt prosjektvirksomhet med digitalisering og formidling av kulturarvmateriale. Aktiviteten er preget av sterk vilje til å prøve ut den digitale teknologien til beste for innbyggerne. Samtidig forteller de mange prosjektene om store behov for å utvikle erfaringsgrunnlag og foreta kontinuerlige vurderinger av det som gjøres, og ikke minst om et omfattende behov for å foreta analyser av erfaringer i andre land og av den teknologiske utviklingen på feltet.

Det er et bredt kontaktnett mellom samlingsbevarende institusjoner og tilsvarende søsterinstitusjoner i utlandet. Dette er viktige nettverk å videreutvikle med tanke på utveksling av erfaring og etablering av internasjonale standarder. De respektive institusjoner følger opp sine nettverk.

Fellessøk

De nasjonale fellesløsningene for data fra arkiv, bibliotek og museum vil utgjøre grunnlaget for et fellessøk. Tilgang til kulturarv må tilrettelegges på flere måter. Utgangspunktet er de ulike institusjonenes tilrettelegging for søk i egne samlinger. På grunnlag av disse tjenestene vil det bli etablert en felles søketjeneste (abm-søk) som genererer treff på tvers av institusjonsgrensene og som peker direkte mot innhold fra ulike baser og kilder.

De fleste nettsøk folk gjør i dag starter med et generelt søk i de store, generelle søketjenestene. Disse søketjenestenes brede anvendelighet kommer av at søkemotorene indekserer innhold fra et

stort antall baser og kilder slik at søket kan starte uten at man kjenner institusjonsnavn eller opprinnelsesland. Nasjonalbibliotekets erfaringer fra Nordområdeprosjektet viste for eksempel en tydelig økning i nettrafikk på vevstedet etter at metadata fra nordområdematerialet ble eksponert for søkemotorene i de generelle søketjenestene.

Det er derfor viktig at det ved utviklingen av et nasjonalt fellessøk treffes tiltak som gjør at innhold fanges opp og indekseres av søkemotorene og på den måten får en tydelig eksponering på verdensveven. Strategien for etablering av et integrert fellessøk bør ikke låse seg til eksisterende, generelle søketjenester som Dogpile, Google og Metacrawler. De generelle søketjenestene er først og fremst tjenester som hjelper til å finne frem til steder hvor stoffet vi leter etter er videre søkbart, men egner seg dårlig til å gjøre konkrete oppslag i. I stedet bruker vi de systemer som innholdsleverandørene har laget spesielt for disse formålene og som utelukker informasjon som ikke er relevant.

De generelle søketjenestene er godt hjelpemiddel til å finne frem til et samlet verdensvevsted for kulturarvressursene hvor brukeren kan tilpasse sine innholdssøk etter ønske. I det integrerte fellessøket bør det både være mulig å søke bredt i de samlede ressursene, gå videre til den enkelte sektor eller institusjon (for eksempel for å gjøre kirkeboksøk i Arkivverket), men igjen også kunne gå utenfor ved at gode, generelle søketjenester har søkerute i portalvinduet.

Nasjonalbibliotekets og ABM-utviklings deltakelse i Europeana bidrar til at et felles abm-perspektiv utvikles, både når det gjelder bruk av felles standarder og systematisk oppbygging av digitaliseringserfaring. Tjenesten kan for eksempel omfatte følgende:

- Tjenesten bør tilrettelegges slik at også bruk av de generelle søketjenestene på verdensveven fører frem til norsk materiale. Tjenesten bør være et samordnet søk i nasjonale fellesløsninger med oppdaterte opplysninger om foto, gjenstander, arkivdokumenter, bibliografisk materiale, multimedia, kunst, digitale fortellinger og brukergenerert innhold.
- Tjenesten bør være en veiviser til og synliggjøring av institusjonene som har ansvar for materialet og som kan gi utfyllende opplysninger.
- Tjenesten bør ha funksjoner tilpasset ulike brukergrupper.
- Tjenesten bør være fleksibel slik at det er mulig å søke etter materiale fra en institusjon, en samling, en gruppe institusjoner eller alle abm-institusjonene i landet under ett.

- Brukerne må ha mulighet til å søke, navigere og sette sammen data slik de vil ut fra egne interesser.
- Det integrerte fellessøket må ta i bruk nye måter for å samhandle med brukerne, åpne for brukergenerert innhold og kunne levere informasjon via et bredt spekter kommunikasjons-tjenester som e-post, RSS, SMS, MMS osv.
- Det integrerte fellessøket må ha gode kartfunksjoner slik at moderne kartnavigering blir et viktig brukergrensesnitt inn til tjenesten.
- Det integrerte fellessøket må støtte søk i begge målformer og samisk, og bygge på åpne standarder.
- Tjenesten skal være gratis, eventuelt med autorisert tilgang for særlige brukergrupper.

Departementet ser et klart behov for en mer systematisk evalueringspraksis i tilknytning til pågående digitaliseringsprosjekt. Departementet vil derfor følge opp at ansvarsinstitusjonene både evaluerer egne erfaringer og følger med på erfaringer fra andre land.

Tiltak:

- *Sektorspesifikke søk og fellessøk:* Det vil bli lagt vekt på å utvikle både sektorspesifikke søketjenester og fellessøk på tvers av institusjonsgrenser og samlinger.
- *Indeksering:* Samlingseiere skal sørge for at eget materiale kan nås og indekseres av de generelle søketjenestene.

3.5 Formidling

Det er viktig å legge til rette for innovative formidlingstjenester i abm-sektoren og utprøving av ny teknologi, samtidig som det bør legges til grunn at digital formidling i første rekke er en oppgave for de enkelte institusjonene. Formidling, også digital formidling, bør ikke sees på som noe løsrevet fra institusjonenes oppdrag, men være en integrert del av deres aktivitet. Som et grunnprinsipp bør kostnadene i første rekke dekkes innenfor institusjonenes egne økonomiske rammer.

Noen tjenester vil kunne ha karakter av samarbeid mellom flere institusjoner. Det vil derfor være behov for å utvikle modeller for organisering og finansiering av slike formidlingstjenester, jf. også omtale i bibliotekmeldingen.

Formidlingskompetanse er tverrfaglig med grunnlag i pedagogikk og didaktikk. God formidling må forankres i fagfeltene, og den må utvikles i

nær kontakt med teori og praksis for kunnskaps- og emneorganisering som utvikles på IKT-feltet.

Digitalt fortalt er et godt eksempel på formidling som både stimulerer interaktivitet med brukerne, er fleksibel for lokal utforming, er multimedial på tvers av sektorene og som bidrar til bevaring av digitalt innhold. Digitalt fortalt skal videreføres etter at Kulturminneåret 2009 er over. Fortellingene i Digitalt fortalt skal etter hvert integreres i kulturnett.no, med nasjonale fellesløsninger for data og tjenester fra abm-institusjonene og gjøres tilgjengelige i et integrert fellessøk. Bruk av felles metadata skal støtte en slik integrering.

Departementet mener at innkjøpsordningen for musikk skal utvides til også å omfatte innkjøp og distribusjon av digitalisert musikk. Det er viktig at aktuelle aktører trekkes med i arbeidet med utformingen av ny ordning. Digital formidling av musikk i bibliotekene er nærmere drøftet i bibliotekmeldingen.

Regjeringen forutsetter at løsninger for tilgang til og formidling av kultur- og kunnskapsressursene i arkiv, bibliotek og museer skjer i samsvar med diskriminerings- og tilgjengelighetslovens krav om at nye IKT-løsninger skal være universelt utformet fra og med 1. juli 2011.

Formidling:

- *Digitale tjenester:* Det skal legges til rette for utprøving av nye og innovative digitale tjenester på abm-feltet.
- *Digital formidling:* Den digitale formidlingskompetansen på abm-feltet skal styrkes.
- *Digitalt fortalt:* Digitalt fortalt videreføres etter 2009.
- *Innkjøpsordning for musikk:* Det arbeides med å utvikle innkjøpsordningen for musikk med sikte på å gjøre den medieuavhengig.

3.6 Organisering

Arkivverket og Nasjonalbiblioteket danner sammen med ABM-utvikling og museene fundamentet i en nasjonal digitaliseringssatsing på Kultur- og kirke departementets område. Det forutsettes et utstrakt samarbeid som også må omfatte universitetsbibliotekene og universitetsmuseene.

Satsingen vil ta utgangspunkt i det ansvaret de eksisterende samlingsbevarende institusjonene har for å digitalisere, forvalte og formidle materialet i egne samlinger. Samtidig må det erkjennes at det på enkelte områder er behov for samordning og samarbeid for å komme frem til det ønskelige resultatet.

Det operative ansvaret for digitaliseringsarbeid skal være forankret i et entydig sektoransvar. Nasjonalbiblioteket er hovedaktør i digitaliseringsarbeid på bibliotekfeltet. I tillegg til de oppgavene som følger av pliktavleveringsloven, har Nasjonalbiblioteket eneansvar for nasjonale bibliografiske standarder, standarder for kvalitet, formater og identifisering for digitalt materiale, samt for en digital løsning for søk på tvers av alle bibliotek. Arkivverket skal være hovedaktør i digitaliseringsarbeid på arkivfeltet. I tillegg til oppgaver og myndighet som er tillagt Arkivverket og Riksarkivaren etter arkivlova, skal Arkivverket ha ansvaret for nasjonale katalogstandarder og digitale løsninger for søking i arkiv på tvers av alle typer arkivinstitusjoner. ABM-utvikling skal ha koordinerende og tilretteleggende oppgaver for museene og privatarkivene utenfor Arkivverket, men ingen direkte operative oppgaver i digitaliseringssammenheng.

For å etablere et godt grunnlag for nødvendig samordning av digitaliseringsarbeidet, vil departementet etablere et råd bestående av sentrale aktører på abm-feltet. Rådet skal løpende vurdere de overordnede strategier for digitalisering med sikte på å fremme forslag for bidrar til en helhetlig digital samlingsforvaltning. Rådet skal gi sine innspill til Kultur- og kirkedepartementet, og det må samordne arbeidet med Standardiseringsrådet nedsatt av Fornyings- og administrasjonsdepartementet. Departementet vil utarbeide mandat for rådet.

Tiltak:

- *Nasjonalbibliotekets rolle:* Nasjonalbiblioteket er hovedaktøren i digitaliseringsarbeid på bibliotekfeltet. I tillegg til de oppgavene som følger av pliktavleveringsloven, skal Nasjonalbiblioteket også ha eneansvar for nasjonale bibliografiske standarder og digitale løsninger for å søke på tvers av alle bibliotek.
- *Arkivverkets rolle:* Arkivverket skal være hovedaktør i digitaliseringsarbeid på arkivfeltet. I tillegg til oppgaver og myndighet som er tillagt Arkivverket og Riksarkivaren etter arkivloven, skal Arkivverket ha ansvaret for nasjonale katalogstandarder og digitale løsninger for søking i arkiv på tvers av alle typer arkivinstitusjoner.
- *ABM-utviklings rolle:* ABM-utvikling skal ha koordinerende og tilretteleggende oppgaver for museene og privatarkiv utenfor Arkivverket, men ingen direkte operative oppgaver i digitaliseringssammenheng.
- *Digitaliseringsråd:* Departementet vil opprette et råd for digitalisering bestående av sentrale aktører og med et særskilt mandat. Gruppen skal gi innspill til Kultur- og kirkedepartementet og samordne arbeidet med Standardiseringsrådet nedsatt av Fornyings- og administrasjonsdepartementet.

Utgitt av:
Kulturdepartementet

Publikasjonen er også tilgjengelig på
www.regjeringen.no

Omslagsillustrasjon: Kristin Berg Johnsen, Koboltdesign

Trykk:
07 Aurskog AS – 03/2010 – Opplag 100